Barbara KALINOWSKA-NAWROTEK

AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA KOBIET W POLSCE LAT DZIEWIĘĆDZIESIĄTYCH ORAZ JEJ DETERMINANTY

1. Aktywizacja a aktywność zawodowa kobiet – podstawowe pojęcia

Przed zamierzoną tu prezentacją i analizą badań nad pracą zawodową kobiet, wypada najpierw uściślić podstawowe pojęcia. Chodzi przede wszystkim o różnice pomiędzy „aktywizacją" i „aktywnością zawodową" kobiet, a także wyjaśnienie zasady obliczania współczynnika aktywności zawodowej.

Pierwsze z pojęć oznacza włączanie się kobiet zdolnych do wykonywania określonego zawodu do społecznego procesu pracy[1]. Jest to czynność związana zarówno z przystępowaniem do pierwszej pracy zawodowej, jak i reaktywizacji, czyli wznowienia pracy po przerwie[2].

Drugie, z kolei, jest procesem o charakterze ciągłym i polega w dużym uproszczeniu na zdolności i gotowości do podjęcia pracy na typowych warunkach dla danej gospodarki[3].

Zgodnie z rocznikami statystycznymi definicja aktywności zawodowej kobiet zależy przede wszystkim od rodzaju przeprowadzonego badania. W Polsce istnieją dwa źródła opracowań, z których korzysta Główny Urząd Statystyczny w Warszawie (GUS), a są to mianowicie:

---

[1] M. Przedpelski, *Struktura zatrudnienia kobiet w Polsce Ludowej*, PWN, Warszawa 1975, s. 17.

[2] M. Kędelski, A. Szuman, *Studia nad pracą zawodową kobiet w okresie macierzyństwa*, SGPiS, Instytut Statystyki i Demografii, Warszawa 1985, s.18-19.

[3] R. Milewski, *Podstawy ekonomii,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 533.

- wyniki spisów powszechnych w latach 1960, 1970, 1978 oraz 1988 i szacunków liczby ludności dokonywanych przez GUS,
- reprezentacyjnego badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL), przeprowadzanych w cyklu kwartalnym od 1992 roku.

W niniejszym opracowaniu wzięto pod uwagę tylko drugą z metod, przede wszystkim z racji aktualności oraz reprezentatywności danych liczbowych, jakich dostarcza, a także zgodności z ogólnie przyjętymi normami międzynarodowymi.

Według tejże metody (BAEL) pojęcie „**kobiet aktywnych zawodowo**" stosuje się dla kobiet w wieku 15 lat i więcej uznanych za pracujące lub bezrobotne, przy czym trzeba dodać, że do pracujących zalicza się kobiety, które w badanym tygodniu:

- wykonywały pracę przynoszącą zarobek lub dochód przez co najmniej 1 godzinę jako pracownice najemne, pracujące na własny rachunek lub pomagające członkinie rodziny,
- nie wykonywały pracy w badanym tygodniu, ale formalnie miały pracę jako pracownice najemne bądź pracujące na własny rachunek.

Za bezrobotne natomiast uznaje się kobiety, które spełniały jednocześnie trzy warunki:

- w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi,
- aktywnie poszukiwały pracy,
- były gotowe podjąć pracę w tygodniu badanym lub następnym.

Do bezrobotnych włącza się także kobiety, które nie poszukiwały pracy, ponieważ miały pracę załatwioną i oczekiwały na jej rozpoczęcie.

Do **biernych zawodowo** zalicza się kobiety w wieku 15 lat i więcej, które nie zostały zaklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne.

Ponadto należy dodać, że bardzo ważnym kryterium jest wiek. Rozróżnia się więc kobiety w wieku zdolności do pracy, czyli w wieku produkcyjnym. Jest to przedział wiekowy od 18 do 59 lat[4]. Przedziałem poprzedzającym jest przedział wieku przedprodukcyjnego, do którego zalicza się kobiety w wieku do 17 lat, natomiast kobiety w wieku poprodukcyjnym to kobiety w wieku 60 i więcej lat[5].

Współczynnik aktywności zawodowej kobiet oblicza się jako udział aktywnych zawodowo w liczbie kobiet (w wieku 15 lat i więcej) ogółem[6].

---

[4] Warto dodać, że wiek ludności produkcyjnej jest różny dla obu płci. Dla mężczyzn jest to przedział od 18 do 64 roku życia.

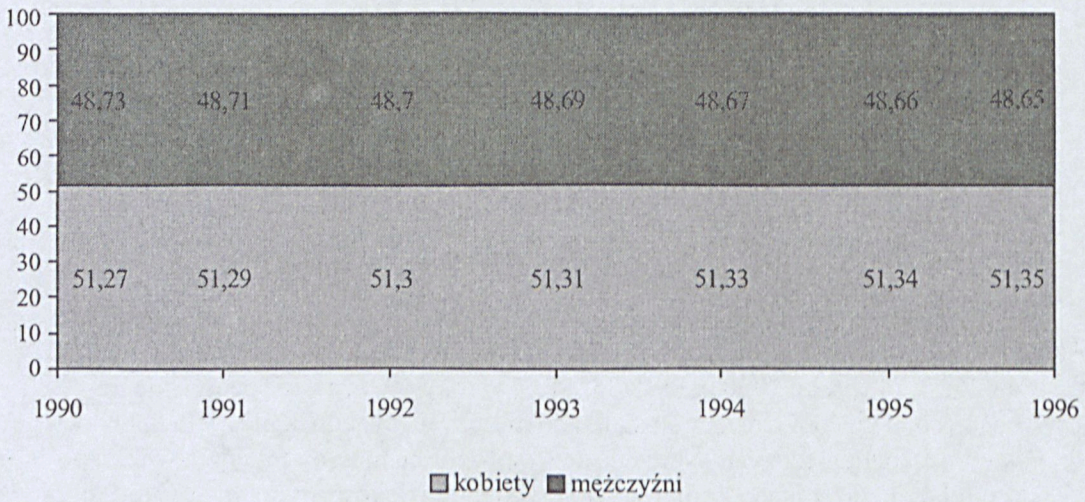
[5] Mężczyźni w wieku poprodukcyjnym to mężczyźni w wieku 65 lat i więcej.

[6] Por.: *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1995, s.1; *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1999, s. 1.

2. Charakterystyka badanej populacji

Przede wszystkim wypada przedstawić stan liczebny subpopulacji kobiet na tle całej ludności Polski w aspekcie wieku. Bierze się pod uwagę kobiety w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym oraz poprodukcyjnym.

Nietrudno zauważyć, że na przestrzeni lat dziewięćdziesiątych kobiety dominowały liczebnie w całej populacji. Co więcej, liczba kobiet nie tylko była większa od liczby mężczyzn, ale w przeciągu badanego okresu permanentnie rosła. Wzrost ten nie był duży, gdyż mieścił się w przedziale od 51,27% w roku 1990 do 51,35% w roku 1996[7], jednak charakteryzował się stałą i nieprzerwaną tendencją.

Wykres 1. Procentowy rozkład liczebności kobiet i mężczyzn w całej populacji w latach 1990-1996

Źródło: Opracowano na podstawie tabeli 1

W badanym okresie malała liczba kobiet w wieku przedprodukcyjnym, co jest ogólną tendencją charakteryzującą nie tylko subpopulację kobiet, ale i całą populację z tego przedziału wiekowego. Jest to wynik stopniowego spadku przyrostu naturalnego, a co za tym idzie „starzenia się" społeczeństwa polskiego. Liczba kobiet w stosunku do liczby mężczyzn w tym przedziale wiekowym kształtowała się w przybliżeniu na stałym poziomie.

---

[7] Porównanie dotyczy 1996 roku z racji braku dostępności informacji o następnych latach badanej dekady lat dziewięćdziesiątych.

Tabela 1. Kobiety w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym na tle całej ludności w latach 1990-1996 (w tys.)

Wyszczególnienie		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ogółem	k	19 577,2	19 647,9	19 710,1	19 758,4	19 802,6	19 823,4	19 842,6
	m	18 606,0	18 661,3	18 708,0	18 746,3	18 778,0	18 786,0	18 796,7
	o	38 183,2	38 309,2	38 418,1	38 504,7	38 580,6	38 609,4	38 639,3
Przedprodukcyjny	k	5 530,1	5 507,5	5 459,2	5 388,4	5 303,1	5 199,1	5 086,6
	m	5 788,6	5 767,7	5 715,7	5 643,7	5 554,2	5 445,7	5 330,9
	o	11 318,7	11 275,2	11 174,9	11 032,1	10 857,3	10 644,8	10 417,5
Produkcyjny	k	10 598,3	10 639,8	10 696,1	10 776,7	10 865,3	10 944,8	11 032,6
	m	11 363,5	11 415,7	11 485,2	11 555,8	11 636,1	11 702,6	11 787,4
	o	21 961,8	22 055,5	22 181,3	22 332,5	22 501,4	22 647,4	22 820,0
Poprodukcyjny	k	3 448,8	3 500,6	3 554,8	3 593,3	3 634,2	3 679,5	3 723,4
	m	1 453,9	1 477,9	1 507,1	1 546,8	1 587,7	1 637,7	1 678,4
	o	4 902,7	4 978,5	5 061,9	5 140,1	5 221,9	5 317,2	5 401,8

k – kobiety, m – mężczyźni, o – ogółem.
Źródło: *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1995 i 1997.

Liczba kobiet w wieku produkcyjnym była mniejsza od liczby mężczyzn i nieznacznie rosła. Stosunek liczby kobiet do liczby mężczyzn kształtował się jako 48,26:51,74 w roku 1990 oraz 48,35: 51,65 w roku 1996, a więc generalnie liczebność kobiet nieco wzrosła w stosunku do mężczyzn, co jednak nie zachwiało przewagi liczebnej mężczyzn. Największe dysproporcje ujawnił przedział wieku poprodukcyjnego. Liczba kobiet w tym przedziale wiekowym nieprzerwanie rosła oraz udział tej wielkości w liczebności całej populacji sięgał aż 70%, co wynika niewątpliwie z faktu, iż kobiety w Polsce żyją przeciętnie dłużej niż mężczyźni. Stosunek liczby kobiet do liczby mężczyzn nieznacznie zmalał od 70,34:29,66 w 1990 roku do 68,93:31,07 w 1996 roku, jednak spadek ten w niewielkim stopniu wpłynął na zmianę sytuacji.

3. Poziom aktywności zawodowej

Miarą stopnia zaangażowania badanych kobiet w proces pracy, jak już wcześniej wspomniano, jest współczynnik aktywności zawodowej, który wyznacza się jako procentowy udział aktywnych zawodowo w ogólnej populacji ludności w wieku 15 lat i więcej.

W badanym okresie odnotowano dość znaczny spadek aktywności zawodowej wśród kobiet. Ponadto poziom aktywności kobiet kształtował się w całym badanym okresie znacznie poniżej poziomu aktywności mężczyzn, a więc i poniżej poziomu dla całej badanej populacji. Obniżenie wielkości współczynników aktywności zawodowej dotyczy jednak nie tylko kobiet, lecz jest to ogólna tendencja zaobserwowana w całej populacji w badanym okresie.

Zjawisko dezaktywizacji kobiet rozpoczęło się wraz z przejściem od gospodarki centralnie zarządzanej do gospodarki rynkowej. Spadek wskaźników ich aktywności ekonomicznej był spowodowany wieloma czynnikami, między innymi: wydłużaniem się okresu kształcenia, przerwami w zatrudnieniu z powodu urlopów wychowawczych, wcześniejszymi emeryturami i rentami inwalidzkimi[8]. Ponadto różnicę uwydatnił fakt, iż w okresie poprzedzającym lata dziewięćdziesiąte, idea równości płci i rozwiązania w sferze polityki rodzinnej (głównie poprzez oferowanie pomocy w zakresie wypełniania zadań opiekuńczo-wychowawczych poprzez publiczne instytucje usług społecznych takich, jak: żłobki, przedszkola, szkoły oraz instytucje organizacji czasu wolnego dla dzieci i młodzieży) przyspieszały rozwój aktywizacji zawodowej kobiet.

Dlatego okres transformacji przyniósł w tej dziedzinie niekorzystne zmiany. Nastąpiła decentralizacja uprawnień państwa w zakresie organizacji i finansowania placówek opiekuńczo-wychowawczych i przekazanie tych zadań samorządom terytorialnym. Te i inne zmiany spowodowały redukcję liczby placówek opiekuńczo-wychowawczych, w szczególności dla małych dzieci[9]. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych liczba żłobków spadła aż o ponad 58%, a przedszkoli o 24%. Nie ulega wątpliwości, że tak znaczące zmiany musiały przyczynić się w pewnym stopniu do dezaktywizacji ekonomicznej kobiet, gdyż to zazwyczaj na nie spada obowiązek opieki nad dziećmi.

Ponadto pomimo zmian w zakresie prawa pracy dotyczących uprawnień do korzystania z urlopów wychowawczych zarówno przez matkę, jak i przez ojca dziecka (od 1991 roku), bariery psychologiczne, związane z potrzebami rozwojowymi małego dziecka, warunkami materialnymi rodziny oraz aspiracjami zawodowymi korzystających z urlopów wychowawczych, często wpływają na to, że to najczęściej kobieta decyduje się na podjęcie urlopu wychowawczego, który wiąże się z częściową lub stałą dezaktywizacją kobiet.

---

[8] A. Kurzynowski, *Aktywność zawodowa kobiet a rodzina*, w: *Rodziny w Polsce. Ewolucja. Zróżnicowanie. Okres transformacji*, red. S. Golinowska, B. Balcerzak-Paradowska, Raport IPiSS, nr 7, Warszawa 1995, s. 41, 48-49.

[9] B. Balcerzak-Paradowska, *Publiczne instytucje usług społecznych a rodzina*, w: *Partnerstwo w rodzinie i na rzecz rodziny*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet oraz Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie w dniu 15 maja 1997, Raport IPiSS, nr 13, Warszawa 1997, s. 59-60.

Tablica 2. Współczynnik aktywności zawodowej kobiet w wieku 15 lat i więcej na tle całej populacji w podziale na miejsce zamieszkania oraz poziom wykształcenia w latach 1992-1998*

Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Kobiety	**54,2**	**53,6**	**52,2**	**51,1**	**50,6**	**50,0**	**50,0**
Miasta	52,4	51,3	51,1	50,5	49,8	49,4	49,8
Wieś	57,4	57,6	54,0	52,2	52,0	50,9	50,4
Wyższe	80,5	79,3	80,8	80,8	80,3	79,9	81,2
Policealne i średnie zawodowe	75,2	74,5	75,0	73,6	71,6	70,8	71,5
Średnie ogólnokształcące	55,0	55,8	52,6	50,2	49,7	51,0	48,1
Zasadnicze zawodowe	69,3	69,3	68,8	67,3	66,8	64,3	64,0
Podstawowe i niepełne podstawowe	26,8[a]	26,7[a]	21,9[a]	20,1[a]	26,0	24,1	23,1
Mężczyźni	**70,0**	**69,6**	**67,0**	**66,5**	**65,9**	**65,5**	**64,9**
Miasta	67,6	66,7	64,9	64,9	63,9	63,8	63,8
Wieś	74,0	74,1	70,4	69,1	69,0	68,3	66,6
Wyższe	82,6	83,2	81,7	81,8	81,5	82,9	83,9
Policealne i średnie zawodowe	82,5	80,2	78,4	78,1	77,4	77,6	78,4
Średnie ogólnokształcące	54,8	57,7	51,9	50,2	49,4	46,4	47,4
Zasadnicze zawodowe	84,7	84,7	83,1	82,0	81,2	80,7	80,2
Podstawowe i niepełne podstawowe	39,1[a]	39,1[a]	33,7[a]	32,6[a]	40,5	39,1	36,2
Ogółem	**61,7**	**61,2**	**59,2**	**58,4**	**57,9**	**57,4**	**57,1**
Miasta	59,5	58,5	57,5	57,2	56,4	56,1	56,3
Wieś	65,5	65,7	62,1	60,5	60,3	59,5	58,4
Wyższe	81,6	81,3	81,3	81,3	80,9	81,4	82,4
Policealne i średnie zawodowe	78,3	77,1	76,5	75,6	74,2	73,8	74,6
Średnie ogólnokształcące	55,0	56,3	52,4	50,1	49,6	49,8	47,8
Zasadnicze zawodowe	79,0	78,8	77,7	76,5	75,8	74,5	74,0
Podstawowe i niepełne podstawowe	31,7[a]	31,65[a]	26,6[a]	25,1[a]	32,2	30,5	28,8

* Analiza zaczyna się od 1992 roku, gdyż w tym okresie rozpoczęto dopiero prowadzenie badań według metody BAEL, która jest podstawą niniejszych rozważań.

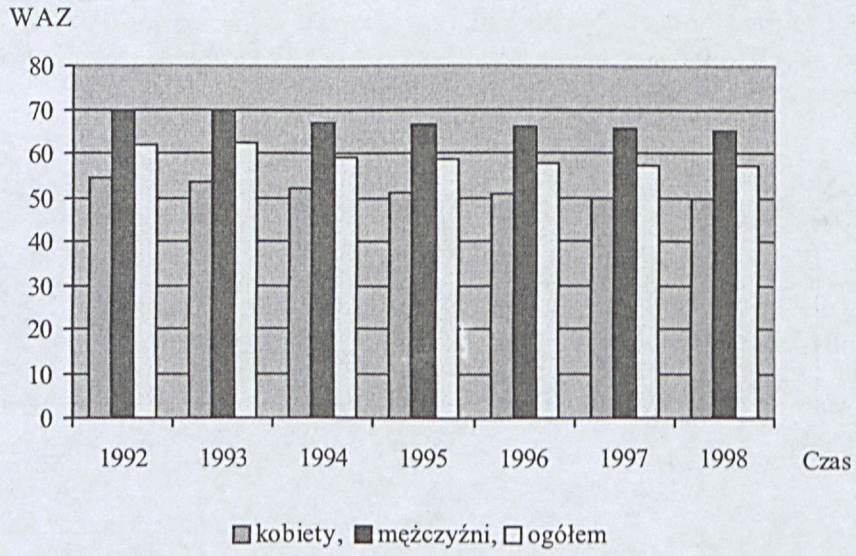
[a] Z powodu zmian w kategoryzacji wykształcenia autorka zastosowała uśrednienie.

Źródło: Zestawienia dokonano na podstawie: *Rocznik statystyczny pracy 1995*, *Rocznik statystyczny pracy 1999*, *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, GUS, Warszawa 1995, 1999.

Istotnymi cechami subpopulacji kobiet jest zróżnicowanie ze względu na miejsce zamieszkania, wykształcenie oraz wiek.

Powyżej przedstawiono tabelę obrazującą współczynniki aktywności zawodowej kobiet w wieku 15 lat i więcej na tle całej populacji w podziale na miejsce zamieszkania oraz poziom wykształcenia w latach 1992-1998[10].

Stopień aktywności zawodowej kobiet w badanym okresie, mierzony współczynnikiem aktywności ekonomicznej kobiet, był niższy od tej samej wielkości charakteryzującej mężczyzn. Współczynnik aktywności ekonomicznej kobiet w na tle całej populacji przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Współczynnik aktywności zawodowej (WAZ) kobiet w wieku 15 lat i więcej na tle całej populacji w latach 1992-1998

Źródło: Sporządzono na podstawie tabeli 2

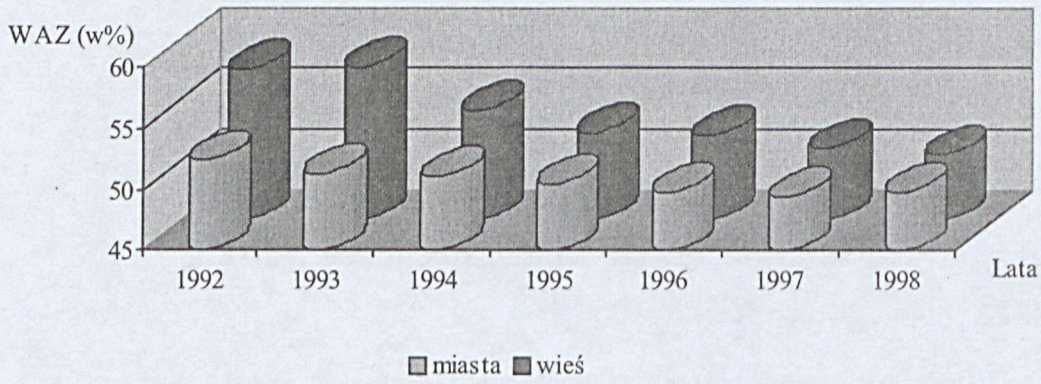
Różnica pomiędzy poziomami aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn początkowo wynosiła 15,8% na niekorzyść kobiet, a w roku 1998 wyniosła 14,9%. Spadek ten nie jest jednak wynikiem wzrostu wskaźnika dla kobiet, ale po prostu głębszym spadkiem wskaźnika aktywności zawodowej dla mężczyzn niż dla kobiet w badanym okresie.

Jeżeli wziąć pod uwagę miejsce zamieszkania kobiet, to widać wyraźne różnice pomiędzy wartościami wskaźników charakteryzujących kobiety w mieście i na wsi. Przede wszystkim wartość wskaźnika aktywności ekonomicznej na wsi, co się ty-

[10] Przedział czasowy rozpoczyna się dopiero od 1992 roku z racji wprowadzenia w tym roku metody BAEL, kończy się zaś w 1998 roku, gdyż tylko takie dane statystyczne są obecnie dostępne.

czy nie tylko kobiet, ale ogółu populacji, była wyższa. Przyczyną tego zjawiska jest fakt, iż mieszkańcy wsi charakteryzują się dłuższym okresem aktywności zawodowej w porównaniu z mieszkańcami miast. Związane jest to z podejmowaniem (poszukiwaniem) pracy przez osoby w wieku przedprodukcyjnym (praca w gospodarstwie rolnym często podejmowana jest równolegle z nauką) z jednej strony, a z drugiej – wydłużoną aktywnością zawodową osób w wieku emerytalnym[11]. W porównaniu z mężczyznami, stopień aktywności ekonomicznej kobiet przebiegał na niższym poziomie.

Analizując wartości wskaźników, widać tendencję do zrównywania się stopni aktywności zawodowej kobiet w mieście i na wsi, szczególnie w początkowej fazie okresu transformacji. Na początku tego okresu różnica wynosiła 5%, a pod koniec już tylko 0,6%. Główną przyczyną był dość znaczny spadek aktywności kobiet na wsi (wykres 3).

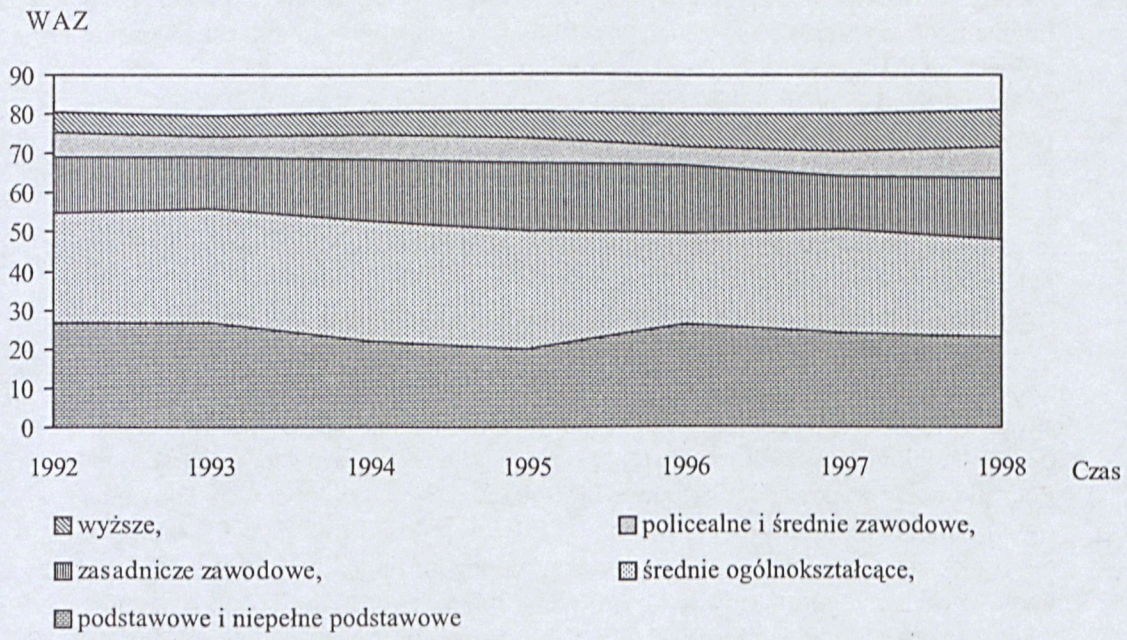
Wykres 3. Współczynnik aktywności zawodowej (WAZ) kobiet ze względu na miejsce zamieszkania

Źródło: Sporządzono na podstawie tabeli 2

Kolejnym kryterium podziału jest poziom wykształcenia kobiet, który w dość znacznym stopniu wpływa na stopień aktywności ekonomicznej. Widać tu dość istotne różnice. Stopień i wzorce aktywności zawodowej są różne w zależności od poziomu wykształcenia. Najwyższą aktywność zawodową wykazywały kobiety z wykształceniem wyższym – około 80%, a najniższą z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym – w przedziale od 21,9 do 26,8%. Niewątpliwie ta ostatnia grupa charakteryzowała się brakiem wykształcenia, a co za tym idzie, ograniczonymi możliwościami sprostania wymaganiom nowym zasadom

[11] *Aktywność zawodowa i bezrobocie w Polsce w listopadzie 1998 roku*, GUS, Departament Pracy, Raport przygotowany na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności przeprowadzonego w listopadzie 1998 roku, Warszawa 1999, s. 15 i 19.

w gospodarce. Stąd też była to główna przyczyna do łatwego wypychania tej grupy z rynku pracy[12]. Wysokim stopniem aktywności zawodowej charakteryzowały się kobiety z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym oraz zasadniczym zawodowym, tzn. osoby mające uprawnienia do wykonywania konkretnego zawodu. Prawidłowość tę można dostrzec w całej badanej populacji.

Z powodów technicznych zamieniono kolejności wykształcenia średniego ogólnokształcącego i zasadniczego zawodowego

Wykres 4. Współczynnik aktywności zawodowej (WAZ) kobiet ze względu na poziom wykształcenia

Źródło: Sporządzono na podstawie tabeli 2

Można też zauważyć ogólną zasadę, że im wyższy poziom wykształcenia, tym wyższy stopień aktywności zawodowej[13]. Wyjątkiem jest wyższa aktywność ekonomiczna kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym od kobiet z wykształceniem średnim ogólnokształcącym. Generalnie też można stwierdzić, że w większości grup wydzielonych ze względu na poziom wykształcenia stopień aktywności ekonomicznej kobiet przebiegał na niższym poziomie niż mężczyzn. Tu także obserwujemy wyjątek, jakim jest grupa kobiet z wykształceniem średnim ogólno-

[12] A. Kowalska, *Aktywność ekonomiczna kobiet i ich pozycja na rynku pracy*, GUS, Departament Pracy, Warszawa 1996, s. 21.

[13] Por. Z. Dach, *Praca zawodowa kobiet w Polsce w latach 1950-1972 i jej aspekty ekonomiczno-społeczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1976, s. 85-86.

kształcącym, która w pewnych okresach (lata: 1992, 1994, 1996) aktywnością przewyższała analogiczną grupę mężczyzn.

Jednocześnie należy zauważyć, że jedyną grupą kobiet, dla których okres transformacji przyniósł korzystne zmiany w zakresie omawianego tu problemu, były kobiety z wykształceniem wyższym, gdyż tylko ta grupa odnotowała w badanym okresie wzrost wskaźnika aktywności zawodowej. W pozostałych przedziałach mieliśmy do czynienia ze spadkiem wskaźnika. Najgłębszy – dokonał się w gronie kobiet z wykształceniem średnim ogólnokształcącym i wyniósł 6,9%.

Kształtowanie się współczynnika aktywności zawodowej kobiet w podziale na poszczególne poziomy wykształcenia przedstawia wykres 4.

Następnym bardzo ważnym kryterium podziału subpopulacji kobiet na grupy jest wiek. Istnieje wiele teorii dotyczących kształtowania się wykresu ilustrującego zmiany poziomu wskaźnika aktywności zawodowej kobiet w zależności od przynależności do określonej grupy wiekowej. Opierają się one w większości na założeniu, że każda z kobiet ma dzieci czy to w związku formalnym czy nieformalnym.

Pierwszą z nich jest koncepcja **„krzywej w kształcie litery M"**[14]. Opiera się ona częściowo na wykresie statystycznym przekroju wiekowego kobiet aktywnych zawodowo[15], którego przebieg przypomina swoim kształtem wielką literę M[16]. Przyczynę dla takiego ukształtowania tej krzywej tłumaczy się w następujący sposób. Początkowo w wieku 15 lat kobiety wkraczają w rzesze aktywnych zawodowo na równi z mężczyznami, później jednak od 20 do około 30 roku życia stopniowo, decydując się na macierzyństwo bądź też przytłoczone uciążliwością obowiązków domowych, szczególnie gdy w domu trzeba pozostawić małe dzieci, rezygnują z kariery zawodowej na rzecz rodziny. Od pewnego momentu dodatkowe koszty i straty, związane czy to z opłaceniem opiekunki do dziecka w pełnym wymiarze czasu, czy też z obywaniem się bez tego rodzaju usług, zaczynają przewyższać

---

[14] K. Newland, *Kobieta w świecie współczesnym*, PWE, Warszawa 1982, s. 201; za: J. M. Kreps, R. J. Leaper, *Home Work, Market Work, and the Allocation of Time*, w: *Women and the American Economy: A Look to the 1980s*, red. J. M. Kreps, New Jersey 1976.

[15] W źródle podaje się, iż jest to „wykres statystyczny »przekroju wiekowego« żeńskiej siły roboczej". Trzeba od razu zauważyć, że przed upadkiem socjalizmu inaczej definiowało się osoby czynne zawodowo, a mianowicie był to ogół pracujących zawodowo, zarówno najemnie, jak i na rachunek własny, oraz stale pomagających w pracy członków rodziny. Pozostała część ludności stanowiła ludność bierną zawodowo, czyli nieaktywną, do której zaliczano pozostających na utrzymaniu czynnych zawodowo oraz utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych – stypendystów, emerytów, rencistów itp. Oznacza to, że osoba zatrudniona była utożsamiana z osobą aktywną zawodowo. W okresie tym nie notowano zjawiska bezrobocia, ponieważ z założenia taka przypadłość obca była socjalistycznej gospodarce centralnie zarządzanej. Stąd też i możliwość zamiennego traktowania tych dwóch różnych dzisiaj pojęć: zatrudniony i aktywny zawodowo. Por. A. Kowalska, op.cit., s. 18, a także: Z. Dach, op.cit., s. 55.

[16] Dla mężczyzn zaś przewiduje się, że postać krzywej będzie przebiegała zgodnie z odwróconą literą U.

straty polegające na zrezygnowaniu z dodatkowych zarobków takiej pracownicy poza domem – zwłaszcza wtedy, gdy są to zarobki niskie. Trzeba dodać, że określona część kobiet odchodzi na pewien okres, zaś pozostała część na stałe (na krzywej obserwujemy wtedy stopniowy spadek od maksimum na poziomie około 20 lat do minimum – około 30 lat). Stąd też rosnące wartości wskaźnika aktywności zawodowej, obserwowane od około 30 do 50 roku życia nie sięgają już wartości, które osiągnięte zostały na poziomie około 20 lat (pierwsze maksimum funkcji znajduje się na nieco wyższym poziomie od drugiego), czyli jest to potwierdzenie tego, że część kobiet powraca do aktywności zawodowej, część zaś rezygnuje.

Koncepcja krzywej M po części zgodna jest z tzw. „**trójfazowym modelem**" w cyklu życia kobiety[17]. Model ten opiera się na trzech sekwencjach:

praca zawodowa → faza rodziny → powrót do zawodu

Różnica polega na tym, że trzecia faza zakłada powrót do zawodu wszystkich kobiet, natomiast poprzednia koncepcja – tylko częściowy.

Ponadto wyróżnia się także

- „**strategią przyspieszania**", która oznacza posiadanie dwojga lub trojga dzieci w krótkim czasie, pozostawanie w domu dopóki są małe, a następnie powrót do pracy,
- całkowicie odmienną od pozostałych – „**strategię połączenia**", charakteryzującą się przynajmniej rocznymi przerwami w pracy w związku z urodzeniem dziecka oraz pracą w niepełnym wymiarze, gdy dzieci są w wieku przedszkolnym. Kobiety nie opuszczają więc rynku pracy, gdy stają się matkami, ale wiele z nich przechodzi do kategorii niepełnozatrudnionych. Model ten jest praktyczny w krótkim okresie, ponieważ pozwala utrzymać kontakt z rynkiem pracy i jednocześnie łączyć funkcje rodzinne[18].

Weryfikując powyższe koncepcje, wypada zaznaczyć, że w większości odnoszą się one do warunków panujących w gospodarkach zachodnioeuropejskich, przemiany zaś aktywności zawodowej kobiet polskich odbiegają od trendów obserwowanych w tych krajach[19]. Ich sytuacja na rynku pracy wynika zarówno z przeszłych uwarunkowań, jak i zaszłych w latach dziewięćdziesiątych. W Polsce w badanym okresie mieliśmy do czynienia z dość skomplikowaną sytuacją gospodarczą. Przez pierwsze lata: 1990-1991 wiązały się wręcz z zapaścią gospodarczą, co miało swoje źródło w ogólnym upadku komunistycznego ustroju gospodarczego i jego wielorakich konsekwencjach zarówno ekonomicznych, jak

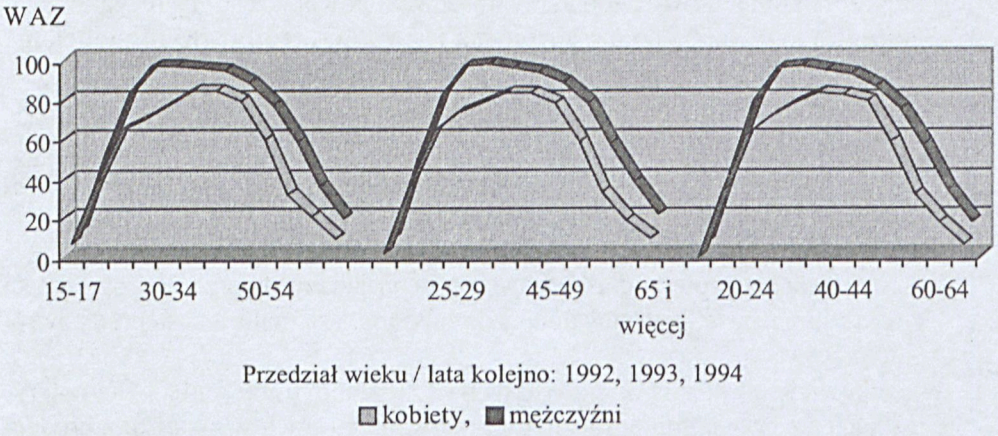
---

[17] B. Kołaczek, *Aktywność zawodowa kobiet a polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej*, w: *O równość szans dla kobiet*, Polityka Społeczna 1996, nr 8, s. 39.

[18] B. Kołaczek, op.cit., s. 39.

[19] I. E. Kotowska, M. Podgrodzka, *Dyskryminacja kobiet na rynku pracy*, Kobieta i Biznes 1994, nr 2-3, s. 31.

i społecznych[20]. Wiązało się to ze spadkiem aktywności ekonomicznej kobiet głównie z powodu bezrobocia. Spadek ten nie wynikał często z ich wyboru, lecz z nagłych zmian warunków na rynku pracy, wiązał się z rozpoczęciem stosowania czysto ekonomicznych kryteriów zatrudniania kobiet[21]. Następne lata przynosiły stopniową poprawę sytuacji gospodarczej, jednak poziom aktywności powoli, ale permanentnie się obniżał. Należy podkreślić, że w porównaniu z innymi krajami w Polsce utrzymał się relatywnie wysoki stopień aktywności ekonomicznej kobiet.

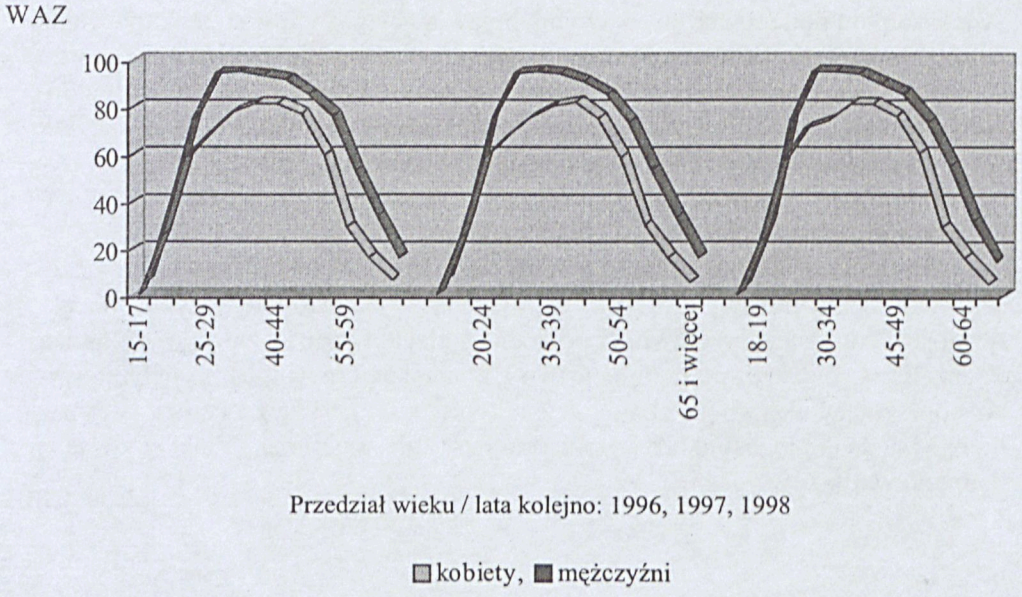
Wykres 5. WAZ kobiet i mężczyzn według wieku w latach 1992, 1993 i 1994
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1995

Różnica pomiędzy wzorcem aktywności zawodowej według wieku kobiet i mężczyzn była w latach dziewięćdziesiątych niewielka. Kształt krzywych obrazujących wartość współczynnika aktywności zawodowej kobiet jest zbliżony do kształtu analogicznych krzywych dla mężczyzn. Oba typy wykresów przypominają, podobnie jak to było w gospodarce centralnie planowanej, kształt dzwonu, który dla kobiet oznaczał ciągłą aktywność zawodową, opartą na połączeniu pracy zawodowej i obowiązków rodzinnych. Krzywe są jednomodalne, gdyż mają jedno maksimum, ale dla różnych przedziałów wieku dla kobiet i innych dla mężczyzn.

Wynika z tego, że relacja pomiędzy ogólnym poziomem aktywności kobiet i mężczyzn jest bardzo podobna. Różnice występują odnośnie do poszczególnych grup wieku oraz, jak już wcześniej wspomniano, maksimum przebiegu funkcji. Wśród kobiet dostrzega się spadek aktywności zawodowej z najmłodszych grup objętych badaniem i jest to tendencja, która pojawiła się dopiero w latach dziewięćdziesią-

[20] W. Wilczyński, *Ekonomia i polityka gospodarcza okresu transformacji. Wybór prac z lat 1991-1995*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1996, s. 12.

[21] I. E. Kotowska, M. Podgrodzka, op.cit., s. 31.

Wykres 6. WAZ kobiet i mężczyzn według wieku w latach 1996, 1997, 1998
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1999

tych[22]. Natomiast maksimum na wszystkich wykresach, przedstawiających wartości WAZ kobiet według wieku, przebiega w wieku 35-44 lat. Jednak należy wyraźnie podkreślić, że kształt owych krzywych obrazuje ciągłą aktywność zawodową kobiet w wieku produkcyjnym. Dla mężczyzn, maksimum pojawia się już w wieku 25-34 lat i potem stopniowo opada. Trzeba też zauważyć, że krzywa aktywności ekonomicznej mężczyzn przebiega na wyższym poziomie.

Zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn obserwuje się, że w starszych grupach wieku poziom aktywności zawodowej obniżał się, co przejawiało się w zmniejszaniu się tak liczby pracujących, jak i poszukujących pracy (osoby w starszym wieku, które przestają pracować, przechodzą z reguły do biernych zawodowo, a nie do bezrobotnych)[23].

Powracając do weryfikacji koncepcji odnoszących się do kształtowania się poziomu aktywności zawodowej kobiet, wzorzec polski najbardziej podobny jest do strategii połączenia. W badanym okresie kobiety łączyły pracę zawodową i obowiązki rodzinne. Początkowy powolniejszy wzrost aktywności zawodowej oznacza nie tylko krótkie przerwy na okres macierzyństwa, ale i przedłużanie się okresu nauki[24]. Następnie aktywność wzrasta do maksimum – może być to powodowane

[22] Szerzej patrz: A. Kowalska, op.cit., s. 18.
[23] *Aktywność zawodowa i bezrobocie*, s. 19.
[24] Por.: A. Kowalska, op.cit., s. 18.

zwiększonymi potrzebami finansowymi, pojawiającymi się w trakcie dojrzewania dzieci, ale także i tym, że potomstwo nie wymaga już takiej opieki i kobieta może sobie pozwolić na pracę w pełnym wymiarze czasowym. Ostatnią fazą jest stopniowy spadek, który obserwujemy dość wcześnie, bo już od 50 roku życia. Tak wczesna dezaktywizacja może mieć charakter formalny (wcześniejsze emerytury) lub nieformalny, dobrowolny lub wymuszony na przykład z powodu nieplanowanej utraty pracy i zniechęcenia bezskutecznym poszukiwaniem.

Z całą pewnością można wykluczyć model strategii przyspieszania oraz częściowo model trójfazowy (faza rodziny nie oznacza tu całkowitej rezygnacji z aktywności ekonomicznej) głównie z powodu ciągłej aktywności zawodowej kobiet.

Jeżeli zaś rozpatrzymy podobieństwo z koncepcją krzywej M, to jedynie wykres obrazujący aktywność ekonomiczną kobiet z roku 1998 może przypominać literę M, jednak nie jest to tak wyraźne zarysowanie, aby można zaakceptować tę teorię do warunków polskich.

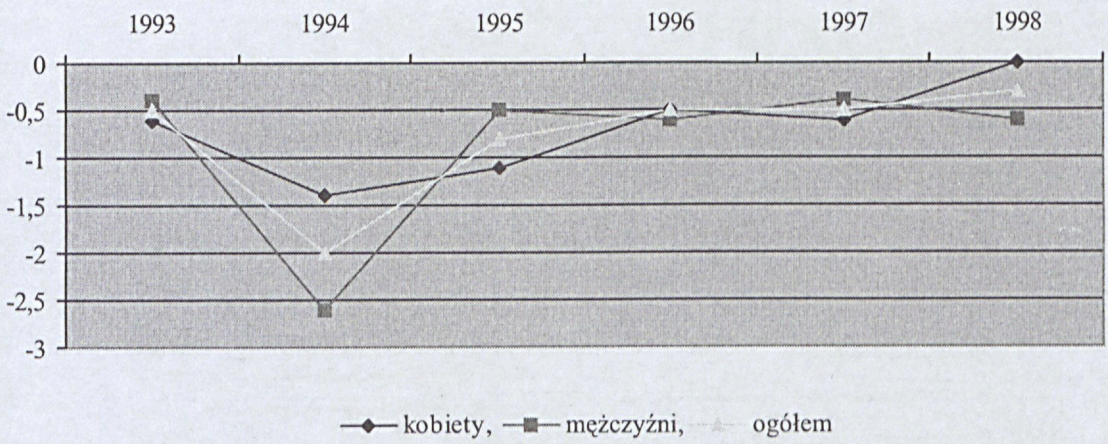
4. Dynamika zmian aktywności zawodowej kobiet w latach 1992-1998

W ciągu badanego okresu najniższy poziom aktywności zawodowej zanotowano w 1994 roku. Było to wynikiem dłuższej tendencji spadkowej, która miała swój początek już w 1988 roku, co jest częściowo wynikiem transformacji systemowej. Tempo spadku było uwarunkowane jednak wieloma złożonymi procesami, które widać wyraźnie wówczas, gdy uwzględni się grupy wieku kobiet. Największy spadek poziomu aktywności ekonomicznej w tym czasie zanotowano w starszych grupach wieku, powyżej lat 50. Główną przyczyną tego zjawiska były wcześniejsze przejścia na emeryturę, spowodowane trudnościami ekonomicznymi w zakładach pracy, zwłaszcza w przemyśle ciężkim. Emerytury te były sposobem na uniknięcie bezrobocia, ale zdeterminowały dwa poważne skutki: spadek wskaźnika aktywności zawodowej oraz wzrost liczby emerytów i rencistów[25].

Od roku 1994 obserwuje się powolną, aczkolwiek stałą tendencję wzrostową. Jest ona szczególnie widoczna wśród kobiet. W roku 1998 poziom ich aktywności zawodowej osiągnął wielkość z roku 1992 roku, co możemy zaobserwować na wykresie przedstawiającym dynamikę zmian współczynników aktywności zawodowej kobiet na tle całej populacji w latach 1992-1998.

Analizując dynamikę zmian współczynnika aktywności zawodowej kobiet ze względu na miejsce zamieszkania (wykres 3), można zauważyć ogólną tendencję

[25] Por. A. Kurzynowski, op.cit., s. 46-47.

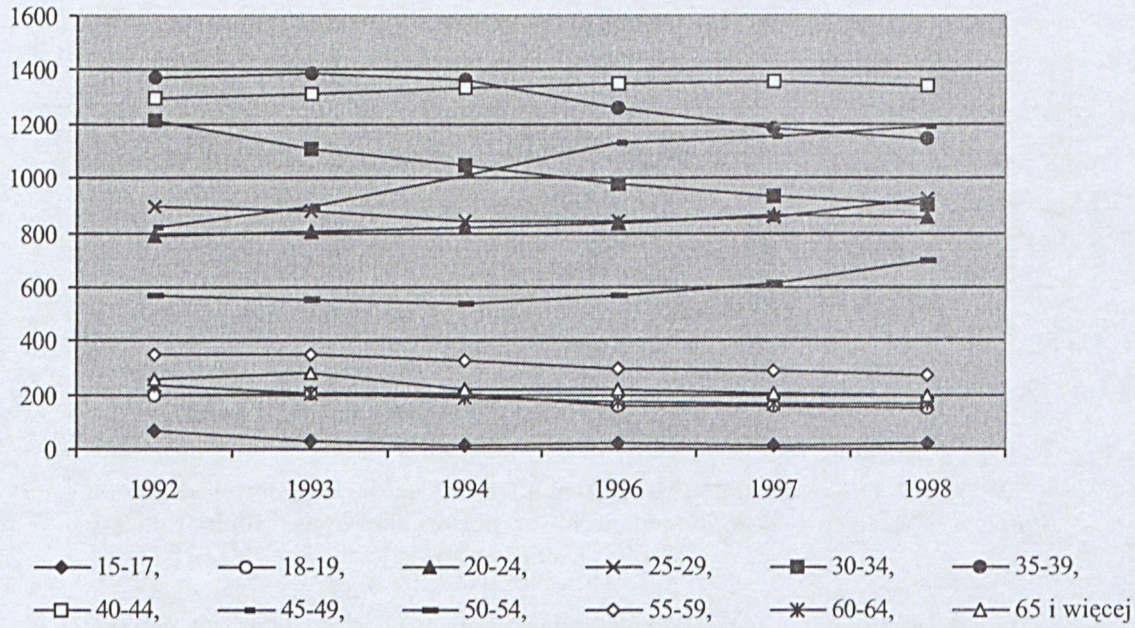
Wykres 7. Dynamika zmian współczynników aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w latach 1992-1998 (zmiana + / – w porównaniu z poprzednim rokiem)
Źródło: Obliczenia własne na podstawie tabeli 2

spadkową, przy czym w grupie kobiet – mieszkanek wsi współczynnik charakteryzował się dużo większym spadkiem niż wśród kobiet z miast. W latach 1992 i 1993 różnica pomiędzy poziomami aktywności ekonomicznej kobiet z miast i wsi wynosiła kolejno 5 i 6,3% na korzyść mieszkanek wsi, natomiast w roku 1998 różnica ta wyniosła zaledwie 0,6%, co świadczy o znacznie większym spadku aktywności zawodowej kobiet na wsi niż w mieście.

Biorąc pod uwagę zmiany aktywności zawodowej kobiet w zależności od poziomu wykształcenia (tabela 2) należy zauważyć, że mamy tu do czynienia ze znacznymi wahaniami. Największą stabilnością charakteryzowały się ruchy wskaźnika dla kobiet z wykształceniem wyższym, najmniejszą zaś – grupa kobiet z wykształceniem podstawowym i niepełnym zawodowym, co jednak może wynikać ze zmiany w kategoryzacji poziomów wykształcenia (uśrednienie mogło dać fałszywy obraz sytuacji).

Analiza sytuacji na rynku pracy w aspekcie zmian aktywności zawodowej kobiet o różnych poziomach wykształcenia przez kolejne lata wskazuje, iż największy relatywny spadek wskaźnika aktywności zawodowej nastąpił w 1995 oraz 1996 roku, gdyż objął prawie wszystkie podgrupy (w 1996 roku jedynie kobiety z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym zwiększyły aktywność ekonomiczną, lecz może to wynikać, jak już wcześniej zauważono, ze zmian w kategoryzacji poziomów wykształcenia).

Generalnie można powiedzieć, że jeżeli chodzi o kryterium poziomu wykształcenia, to przeważała tendencja spadkowa. Nieznaczne przyrosty aktywności zawodowej objęły kobiety z wykształceniem co najmniej średnim (to znaczy: z wyższym, policealnym i średnim zawodowym oraz średnim ogólnokształcącym).

Wykres 8. Zmiany aktywności zawodowej kobiet w poszczególnych przedziałach wiekowych w liczbach bezwzględnych w latach 1992-1998

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny pracy*, GUS, Warszawa 1995 i 1999

Ostatnim z rozważanych kryteriów jest wiek. Dynamikę zmian w latach 1992--1998 przedstawia wykres 8.

I w tym przypadku dominowała tendencja zniżkowa. Spośród 12 wyróżnionych przedziałów wiekowych tylko 4 z nich odnotowały wzrost. Największą dynamiką wzrostową charakteryzował się przedział wiekowy 45 do 49 lat, gdyż wzrost aktywności ekonomicznej sięgnął w badanym okresie aż 46% poziomu wyjściowego oraz 50 do 54 lat – 23%. Kolejne przyrosty dotyczyły grup wiekowych 25 do 29 oraz 40 do 44, ale były mało znaczące – odpowiednio: 4 i 3%. Pozostałe przedziały wiekowe charakteryzowała tendencja zniżkowa, przy czym najgłębsze spadki odnotowano w grupach wiekowych od 30 do 34 lat – aż o 25% w badanym okresie oraz od 35 do 39 lat – o 17%.

Ogólnie biorąc, jeżeli weźmiemy pod uwagę wiek kobiet, to wyraźnie można zaobserwować linie dwóch trendów:

- spadkowy dla kobiet w wieku od 30 do 39 lat;
- wzrostowy dla kobiet w wieku od 40 do 54 lat ze szczególnym nasileniem w przedziale od 45 do 54 lat.

5. Czynniki wpływające na aktywizację zawodową kobiet

Zjawisko pracy zawodowej kobiet nie jest czymś nowym. Jej początki wystąpiły już we wczesnej fazie rozwoju kapitalizmu. Szczególne przyspieszenie aktywizacji zawodowej kobiet nastąpiło po zakończeniu II wojny światowej, gdy wyniszczona populacja mężczyzn nie mogła wystarczyć na zaspokojenie popytu na pracę rozwijającej się w przyspieszonym tempie gospodarki, a jedynie dostępne były rezerwy pracy kobiet[26].

W połowie lat dziewięćdziesiątych przeprowadzono badanie na kobietach-matkach zamężnych. Na pytanie o przyczyny, dla których chcą pracować zawodowo, największa liczba, bo aż 91,1%, odpowiedziała, że z przyczyn finansowych. W następnej kolejności podano następujące powody: „trudno byłoby mi wytrzymać w czterech ścianach, zajmując się domem i rodziną" (61,2%), niezależność finansowa od partnera (60,4%)[27], „zajmowanie się domem i rodziną – nie jest atrakcyjnym sposobem na życie" (44,8%), „jako gospodyni domowa kobieta nie cieszy się wystarczającym społecznym uznaniem" (44,2%), jako gospodynie domowe nie byłyby dostatecznie poważane przez dzieci (19,1%)[28].

Jak widać, czynniki aktywizacji zawodowej kobiet mają wieloraki charakter i są bardzo zróżnicowane. W niniejszym opracowaniu podzielono je na czynniki demograficzne, kulturowo-socjologiczne oraz ekonomiczne.

Pierwsze z wymienionych czynników – demograficzne – to przyczyny aktywizacji zawodowej kobiet związane przede wszystkim z ich jakościowymi i ilościowymi cechami, badaniem ich struktury, ruchu, rozwoju oraz statystyki.

Jednym z dwóch głównych czynników tej grupy, wpływających na wzrost stopnia aktywizacji zawodowej kobiet, jest poziom ich wykształcenia. Na podstawie przeprowadzonej analizy można zaobserwować wyraźną tendencję, że im wyższy poziom wykształcenia, tym wyższy stopień aktywizacji. Najwyższy poziom aktywności obserwuje się u kobiet z najwyższym wykształceniem, najniższy zaś wśród kobiet z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym.

---

[26] A. Kurzynowski, op.cit., s. 40. Szerzej na temat historycznych uwarunkowań współczesnej problematyki pracy kobiet: H. Strzemińska, *Praca zawodowa kobiet a ich budżet czasu*, PWE, Warszawa 1970, s. 13-23.

[27] Dane nie sumują się do 100,0%, ponieważ badani respondenci ustosunkowali się do kilku wybranych twierdzeń. Podane wyniki są odpowiedzią na pytanie w formie „zgadzam się". W niniejszym opracowaniu pomija się odpowiedzi „częściowo się zgadzam" oraz „nie zgadzam się".

[28] G. Firlit-Fesnak, *Rodzina polska w warunkach zmiany systemowej na tle krajów europejskich (raport z badań)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996, s. 52.

Zaobserwowano także prawidłowość, zgodnie z którą wyższemu poziomowi wykształcenia towarzyszy z reguły mniejsza dzietność[29]. Jest to niewątpliwie czynnik, który wpływa na większe możliwości pracy poza domem.

Drugą cechą należącą do czynników demograficznych, wpływającą istotnie na proces aktywizacji zawodowej kobiet, jest wiek. Ze względu na to, że w grupach wiekowych: 20-24 lat (w pierwszej dekadzie lat dziewięćdziesiątych) oraz 25-29 lat (w drugiej dekadzie), które to charakteryzowały się nasileniem obowiązków macierzyńskich, nie zaobserwowano spadku aktywności ekonomicznej, lecz wręcz przeciwnie, można wysnuć wniosek, że dziecko nie jest zasadniczą przeszkodą w podejmowaniu pracy przez kobiety.

Drugą grupą czynników są czynniki kulturowo-socjologiczne, które odnoszą się głównie do kultury oraz stosunków panujących w społeczeństwie.

Model aktywizacji (aktywności) ekonomicznej kobiet w Polsce wyróżnia się na tle innych krajów, szczególnie zachodnioeuropejskich. Jak już wcześniej wspomniano, w dekadach poprzedzających lata dziewięćdziesiąte upowszechniana była ideologia równości płci, co niewątpliwie miało wpływ na ukształtowanie się wśród kobiet wewnętrznych potrzeb spełniania się nie tylko w roli gospodyni domowej, ale i realizacji wyższych aspiracji. W szczególności chodzi tu o pragnienie styczności społecznej z szerszym środowiskiem, posiadania własnej, niezależnej pozycji społecznej – i co jest z tym związane – pragnienie zapewnienia sobie materialnej i osobistej niezależności[30].

Rola motywów związanych z wyższymi aspiracjami zawodowymi wzrasta wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia oraz przygotowania do zawodów cieszących się w społeczeństwie szczególnym uznaniem[31].

Wzrost aktywności zawodowej kobiet oraz przełamanie tradycyjnej opinii społecznej i odwiecznych poglądów, zgodnie z którymi kobieta powinna się zajmować wyłącznie domem i które ideał kobiety sprowadziły do przysłowiowych trzech „K" (*Kinder, Kűche, Kirsche*)[32] – nie zawsze oznaczają pełną aprobatę dla zawodowej pracy kobiet i uznanie ich za pracowników w równej z mężczyznami wartości. Wyraża się to chociażby w proporcjach liczby kobiet i mężczyzn na wyższych stanowiskach, wysokości zarobków czy częstości udzielanych awansów[33].

Trzeci, ostatni i można powiedzieć najważniejszy typ czynników to czynniki o charakterze ekonomicznym, które mają podstawowe znaczenie dla podejmowania czy też szukania pracy przez kobiety.

---

[29] Z. Dach, op.cit., s. 87.

[30] J. Piotrowski, *Praca zawodowa kobiety a rodzina*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963, s. 252.

[31] Z. Dach, op.cit., s. 90.

[32] Z niemieckiego: dziecko, kuchnia i kościół.

[33] H. Strzemińska, op.cit., s. 125.

W warunkach polskich wśród większości kobiet przy podejmowaniu decyzji o aktywizacji zawodowej największe znaczenie mają tzw. motywy rodzinne, ustępując motywom osobistym. Główną przyczyną aktywizacji jest, co wskazują licznie przeprowadzone badania, konieczność finansowa, czyli chęć pomocy dla rodziny. Nacisk potrzeb ekonomicznych bywa często nie tylko motywem dominującym, ale w wielu przypadkach nabiera charakteru przymusu ekonomicznego. Przede wszystkim odnosi się to do kobiet żyjących samotnie bądź też do kobiet będących jedynymi żywicielkami rodziny. Z przeprowadzanych przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej ankiet wynika, że kobiety mające niższe kwalifikacje jako przyczynę aktywizacji zawodowej podawały na pierwszym miejscu czynnik ekonomiczny, a te z wyższym wykształceniem oraz wyższymi kwalifikacjami dużo silniej akcentowały pozamaterialne, ambicjonalne motywy pracy, takie jak zamiłowanie do zawodu, chęć wykorzystania posiadanego wykształcenia czy możliwość przebywania w szerszym kręgu ludzi[34].

Literatura

Aktywność zawodowa i bezrobocie w Polsce w listopadzie 1998 roku, GUS, Departament Pracy, Raport przygotowany na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności przeprowadzonego w listopadzie 1998 roku, Warszawa 1999.

Balcerzak-Paradowska B., *Publiczne instytucje usług społecznych a rodzina*, w: *Partnerstwo w rodzinie i na rzecz rodziny*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny i Kobiet oraz Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie, w dniu 15 maja 1997, Raport IPiSS, nr 13, Warszawa 1997.

Dach Z., *Praca zawodowa kobiet w Polsce w latach 1950-1972 i jej aspekty ekonomiczno-społeczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1976.

Drozdek Z., *Podaż pracy kobiet oraz czynniki, które ją określają*, Instytut Pracy, Studia i Materiały 1969, z. 44.

Firlit-Fesnak G., *Rodzina polska w warunkach zmiany systemowej na tle krajów europejskich (raport z badań)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996.

Golinowska S., *Zawodowa i domowa praca kobiet. Polska i kraje Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1996.

Kędelski M., Szuman A., *Studia nad pracą zawodową kobiet w okresie macierzyństwa*, SGPiS, Instytut Statystyki i Demografii, Monografie i Opracowania 1985, nr 10.

[34] A. Preiss-Zajdowa, *Rola kwalifikacji zawodowych w kształtowaniu się stosunku kobiet do pracy i zawodu*, Kobieta – Praca – Dom, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1967, s. 45-46.

Kołaczek B., *Aktywność zawodowa kobiet a polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej*, w: *O równość szans dla kobiet*, Polityka Społeczna 1996, nr 8.

Kotowska I. E., Podgrodzka M., *Dyskryminacja kobiet na rynku pracy*, Kobieta i Biznes 1994, nr 2-3.

Kowalska A., *Aktywność ekonomiczna kobiet i ich pozycja na rynku pracy*, GUS, Departament Pracy, Warszawa 1996.

Kreps J. M., Leaper R. J., *Home Work, Market Work, and the Allocation of Time*, w: *Women and the American Economy: A Look to the 1980s*, red. J.M. Kreps, New Jersey 1976.

Kurzynowski A., *Aktywność zawodowa kobiet a rodzina*, w: *Rodziny w Polsce. Ewolucja. Zróżnicowanie. Okres transformacji*, red. S. Golinowska, B. Balcerzak-Paradowska, Raport IPiSS, nr 7, Warszawa 1995.

Newland K., *Kobieta w świecie współczesnym*, PWE, Warszawa 1982.

Piotrowski J., *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.

Preiss-Zajdowa A., *Rola kwalifikacji zawodowych w kształtowaniu się stosunku kobiet do pracy i zawodu*, Kobieta – Praca – Dom, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1967.

Przedpelski M., *Struktura zatrudnienia kobiet w Polsce Ludowej*, PWN, Warszawa 1975.

Rocznik statystyczny pracy, GUS, Warszawa 1995.

Rocznik statystyczny pracy, GUS, Warszawa 1999.

Strzemińska H., *Praca zawodowa kobiet a ich budżet czasu*, PWE, Warszawa 1970.

Wilczyński W., *Ekonomia i polityka gospodarcza okresu transformacji. Wybór prac z lat 1991-1995*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1996.

THE ECONOMIC ACTIVITY OF WOMEN IN POLAND IN THE NINETIES AND ITS DETERMINANTS

Summary

The main purpose of this article is to analyse the position of women on the Polish labour market in ninetieths in the light of the economic activity. At the beginning there are described the essential notions connected with the touched subject and the characteristic of the examined population. On this ground there is made a wider analysis of the level and dynamics of changing of the women's economic activity according to such criteria as: the level of education, the place of living, age, and also in comparison to the men's economic activity. At the end there are described factors influencing the process of the women's economic activity.